

Эхэ найхан нютагаа эд камта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996
ЯНВАРИЙН
16
Убэлэй дунда шара
хулгана
барын 26
ВТОРНИК
гарагай 3
№9 (19349)
Газетын сэл
хэлсээтэ.

ЭМХИДХЭЛЭЙ СЕССИНУУД

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлгын районно Соведадэй эмхидхэлэй сессинууд республикын үшөө хэдэн районуудта үнгэрбэ. Жэшээн, Зэдын болон Захааминай райсоведэй сессинуудэй хүдэлмэридэ Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Михаил Семенов хабаадажа, үгэ хэлээ. Тэрэнэй орлогшо Александр Карнышев - Ивалгын, Прибайкалиин, Баргажанай райсоведүүдэй, Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Николай Линейцев - Хэжэнгын райсоведэй, тэрэнэй орлогшо Леонид Шиллов - Сэлэнгын райсоведэй сессинуудтэ хабаадажа, үгэ хэлээ.

ажалһаа сүлөөлөгдэхэн) хунгадана, депутатуудай саг үргэлжын комиссинууд, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлгын зургаануудай ажал ябуулгын үндэнэ нуури тухай уставай проектүүдые зохёохо талаар комиссинууд эмхидхэгдэнэ.

Тус тус предприятинуудай, мүн бүхыдөө районуудай ажахын, экономика ажал ябуулгатай холбоотой асуудалнууд олохон сессинууд дээрэ зүбшэн хэлсэгдэнэ.

Сессинууд эмхидхэл хайнтайгаар үнгэржэ, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлгын районно Соведадэй депутатууд (гол түлэб олон кандидатуудтай тэмсэжэ хунгадана) хунгалтын урда тээ үгэнэн найдуулгануудаа бэлүүлхын тула, али бүхы оролдолго гаргахаар зоригжонхой.

Арадай Хуралай хэблэлэй албан.

"Буряад үнэн" — 96

"ҮНЭНЭЙ" НҮХЭД ЯБАХАБДИ

Байгаа юртэмсын шэмэг болоһон Икат хадануудай хормой зүбшалан Аргатамнай үбэлэйшье сагта үзэсхэлэн найхан байгаалитай. Агаарын тушалаг сэбэр. Аргата голүбэлдөө аалин намдуу, харин зундаа шуужайтай. Нютагай мийай хургуудини багша Д.Ш.Хобраков ингэжэ нютагаа магтаһан юм.

Аашатай, шааяатай, хүүсэтэй
Аргата голни үертэй.

Эмниг дошхон хүлэгүүдтэл
Эбхэрээд долгинын хүрөөтэй.

Аргата нютагтамнай шүлэг бэшэдэг хүнүүд олон. Залуушуулай дунда Ольга Степанова, наһатайшуул сооһоо Даба Санжиев, Дашанима Дондунов болоно. Дашанима Дондуновай шүлэгүүдэй ном хэблэгдэ һэн. Урдань Аргатын дунда хургуудта дүй дүршэл эхэтэй, тонхүдэтэй буряад хэлэнэй болон литературин багша А.Р.Харлухаева олон үс зощи зөөлэн, уян нугархай буряад хэлэндэ хургаһан байгаа. Тэрэнэй ахилһэн хэрэгые залуу багшанар үргэлжэлүүлнэ.

Аргатада буряад хэлэндэ дуратайшуул олон. Тимэхээ "Буряад үнэн" нүхэсэжэ ябана. 1996 оной нэгэдэхн хахадта бидэнэр, почтальонууд, "Буряад үнэн" газетэдэ 90 хэйг захил эмхидхэбди. Нютагаархилһан яһала оролдоо, бүхы арга шадалаа оложо, түрэл газетэе захия. Найхан Улаан-Үдэһөө сэрлэн багша Г.О.Дабасев һамда ингэжэ хэлэбэ: "Аргата нууринда айл бүхэндэ гэхээр "Буряад үнэн" ушарааб. Бэрхэнүүд байлат, зарим аймагуудышье танда хүрэхөөр түрэл газетэе захилагүй".

Захин тимэ бэлхэнээр хэгдэнгүй. Захил хэһын тулада нэгэ айлда хоёр, гурба дахин олохон, сэхилхэдэ мүнэгүй байдаг. Пенсен, тэдхэмжэ табалдана. Энэнь захилда сэх наад ушаруулна. Газетэ захилгын хэрэг ямар нэгэ кампан мэтэ дүүрээд, мартагдашаха бэшэ. Бидэнэр хүн, айл бүхэнэй арга шадалыс мэдэнбди. Хүдөөдэ "Буряад үнэндөө" дуратайшуул олон, тингэбэшье мүнэгүй дээрээ захилхэнгүй. Аргата урда сагта баян газар гэжэ минн хэлсэгдээгүй ёһотой. Мүнөөнэйшье хүндэ сагта гэртээ, газаагаашье хэшг дүүрэн ажалууна. Ажалша, журамтайнууд, Баргажан голдо Аргатын зон эбтэй этэй аха зоной үгэмь дууладаг, найн найхан заншалтай. Энэ заншалаа залуушуудта дамжуула. Мүнэхэ эсэгымнай захидаг "Буряад үнэн" мүнөө дунда наһагайшуул, залуушуул баһал захилна. Энэнь сэх найшаалтай. Хүндэ сагай болоошье наа, сэдхэнэйгээ тэжээл болохо "Буряад үнэн" газетэе эб нэгэн хамтаржа, гараад байһан 1996 ондо айл бүхэн захия гэжэ урталлаб!

Цырема ШОТХОЕВА,

Аргатын хэлхээ холбооной таһагыс даагша.

Малай үбэлжэлгэ - шанга шалгалта

НҮГҮЙГӨӨР БАЙЖА ШАДАХАГҮЙЛДИ

Аймагай һу наалин фермэнүүдэй үнгэрһэн жэлэй үр дүн уридшалан согсолжо үзэхэдэ, Ивалгын гүрэнэй пемзаводой Калёноной фермын коллектив яһала найн амжалтануудыс туйлаба. Энэ фермыс даагша Валентина Дулмаевна Шагжиеватай манай штатнабэшэ корреспондент Рипчин Шойбонов уулзажа, хэдэн асуудалда харюусахыень гуйһан байна.

Асуудал: - һүүлэй хэдэн жэл соо танай хүтэлбэрилдэг коллектив һу нааляар мүртэй үрэ дүнгүүдые туйладагүй аад, нёдондо яагаад иимэ ехэ амжалта туйлаба гэшэб? Үнгэрһэн жэлэй эсэсэй дүнгэй хүсэд гаргагдажа согсологдоошьегүй наань, 1995 оной арба нэгэн харын дүнгөөр таанад хоёрдохи нуури эзэлһэн байнат.

Харюу: - Бидэ урдаа тиймэ эхэ зорилгонуудыс табяашьегүй һэмди. Урданайхи мэтээр ажалаа бүтээгээд ябаалди даа. Амжалтымнай гол үндэнһини гэбэл, манай фермын үхэршэдэй ажалдаа найнаар хандаһанһаа эхитэй. наамхай үнээдэ саг соонь бэлшээридэ гаргаханаа гадна, зундаа тэдэ һүниндөө малаа бэлшээжэ, һу шэмыень бэлшээжэ шадана. Тийхэдэ манай нютагта ногоон яһала үргэжэ, һу наалида найнаар үлөөлөө. Харин мүнөө үбэлжэлгын үедэ һу наалиннай эрид доошолжо эхилэнхэй.

Асуудал: - Энэ жэлэй малай үбэлжэлгэдэ танай фермын мал тэжээлээр хэр хангайданхайб?

Харюу: - 4000 центнер үблэн ноосолэгдэнхэй. Харин силос ехэл бага гэхэ

гү, али миил 1000 тонно бии юм. Ушар тиймэхээ бидэ мүнөө үнээдгээ силос багаар эдьюлнэбди. Эндэлхээ һу наалиннай эрид доошолно. бидэ мүнөө сүүдхэдэ дунда зэрэгээр 350-360 литр наһан һүеэ тоһоной заводто эльгээнэбди. Талха тарянай зүйлшье ехэл хомор.

Асуудал: - Үнээдгээ мүнөө юу эдьюлнэбта?

Харюу: - Үдэртэ дунда зэргээр толгой бүридэнэ 5 килограмм үбһэ, 12 килограмм силос, 15 килограмм бардаа үгэнэбди. Бардаа мүнөө миинтээр абажа байһаннай, ехэл найн гэжэ һананаб. Спиртзавод энэ зүйлэй тэжээлээ хаанашье худалдажа ядахадаа, иимэ алхам хэһэн байгаа.

Асуудал: - Һу наалин фермэ бүхэнэй саашанхи ажал хэрэгын нэг түрүүн үнээдэ һэлбэн шэнэлхэ залуу мал бэлдэлгэхээ сэхэ дуудыдаг байна бшуу.

Харюу: - Тимэ. Манда мүнөө 130 толгой эмэ хашараг бии юм. Жэлэй эхнэй байдалаар 209 үнээтэйбди, 35 гунжагайбди. Тугалнуудтаа толгой бүридэнэ 500 грамм талканай зүйл эдьюлнэбди. Юрэдөө, залуу малда онсо анхаралаа табидагбди гэжэ

хэлэхэдэ, алдуу балай болохогүйл даа. Фермынгээ 60 толгой тугал нютагайһаа айлануудта тараажа үгэнхэйбди. Тугалһан Нина Кирилловна Пастухова даалгадана ажалдаа харюусалга ехэтэйгээр хандадаг эхэнэр юм.

Асуудал: - Фермынгээ найнаар хүдэлдэг наалишадые нэрлэхэ гүт?

Харюу: - Екатерина Банина, Елизавета Парашенко, Лариса Перова гэгшэдие онсолон нэрлэхээр.

Асуудал: - Шиидхэгдээгүй ямар асуудалнууд танай ханаас мүнөө зобооноб?

Харюу: - Жэл дүүрбэ гээшэ ааб даа. Бидэ электрын элшэ хүсэхэрэглэһэндээ, ехэ үридэ оронхойбди. Уридшалан тооложо гарганаһаннай ёһоор 210 миллион түхэриг болоно. Сэнгээшье нэмээхэ ёһотой. Малшаданнай эгээл хүндүүлхэй асуудал энэ болонолдаа. Мүнөөнэй хүндэ сагта хүдөөдэ электрын элшэ хүсэ хэрэглэгын үнэ сэнгыс гуримшуулхаар болоо гэжэ һанагдана. Хүдөө ажахын уналгыс зогсоохо арга үгы юм гү? Галсаараа би иигэжэ бодомжолно бэшэб, бүхы малшаданнай ерээдүй тухайгаа һанаагаа зобожол байна хая юм. Ойлогдосогүй байдалһаа, ашаг үрэгүй ажалһаа һадлишадай урмань ехээр хухаранхай. Ямаршье сагай болоходо, миһа, һу, хилээмэгүйгөөр ажаһуужа шадахагүймнай эли. Ушар тиймэхээ хүдөөгэй зондо, илангаяа малшадта анхарал хэрэгэйл даа..

ШАГНАЛ

Сүүдэй зургаануудта эдбхитэйгээр хүдэлмэрилһэнэйнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 27-ной Зарлигаар Улаан-Үдэ хотын Советскэ районий сүүдэй түрүүлэгшын орлогшо **Быкова Татьяна** Иннокентьевнада "Буряад Республикын габьяата юрист" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Хүдөөдэ спортыс болон соёлыс хүгөөлгэдэ габьяатай байһанайнь, үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилһэнэйнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 27-ной Зарлигаар Баргажанай аймагай Уланай сомоной захиргаанай зайһан **Молонов Максим** Энхевичте "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Автомобильна транспортда үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилһэнэйнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 27-ной Зарлигаар пенсионер **Жанаев** Доржо Будавичта "Буряад Республикын транспортын габьяата

хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Эрдэм һуралсалай талаар габьяатай байһанайнь, үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилһэнэйнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 27-ной Зарлигаар "Буряад Республикын габьяата багша" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо гэбэл:

Дармаева Зоя Дамбаевна - Түнхэнэй аймагай Жэмһэгэй дунда хургуулин багша.

Литвинцева Алевтина Юрьевна - Улаан-Үдэ хотын 49-дэхи дунда хургуулин багша.

Соёлой талаар габьяатай байһанайнь, үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилһэнэйнь ба ниитын ажабайдалда эдбхитэйгээр хабаадаһанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 27-ной Зарлигаар **Атутов** Георгий Николаевичта "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

АДУУН ХҮРЭГӨӨ ОЛОШОРУУЛАЯ!

ХҮЛЭГЭЙ СОЛЫЕ ДУУДАЯЛ!

(Үргэлжлэл. Эхинийн 1995 оной октябриин 7-ной номерто)

II. ҮҮЛТЭР ҺАЙЖАРУУЛХА ГЭБЭЛ...

Энэ халбария саашадань хүгжөөхэ, адуу моридые үсхэбэрлхэ эрилтэ һүүлэй жэлнүүдтэ яһала ехэ хэмжээндэ табигдаа. Илангаяа һүүлэй 4-5 жэлэй хугасаа соо энэ халбарида анхарал хандуулагдадаг болоһониинь һайшаалтай. Республикын зарим ажахынуудта, тэрэ тоодо үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүдтэ, моридой үүлтэрыень һайжаруула талаар тодорхой хүдэлмэри ябуулагдадаг байха юм. Фермернүүдэй, таряшанай ажахынууд хатарша болон хүндэ ашаа шэрэдэг үүлтэрэй азаргануудые, гүүнүүдые худалдажа абадаг болонхой.

Һүүлэй үедэ хонидой, гахайнуудай, эбэртэ бодо малай болон шубуудай тоо толгойн үсөөрүүлэгдэжэ байхадань, адуу морид балай үсөөн боллогдоогүй.

Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлхэ хэрэг нэгэ бага һайн тээшээ хубилаа. Республикын үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүд гүүн болон азаргануудаа олошоруула талаар яһала амжалтануудые туйлаа гэжэ тэмдэглэхээр. Тусхайлан хэлэбэл, Зэдын аймагай мори үсхэбэрлдэг Ториин завод 1995 ондо Түнхэнэй аймагай Харбяангуудай совхоздо ашаа шэрэдэг ородой үүлтэрэй 15 толгой гүү 41 миллион түхэригөөр худалдаба. Бэшүүрэй аймагай Охин-Булагай совхоз Хэжэнгын аймагай таряшанай "Баатар" гэжэ ажахыда орловско үүлтэрэй 12 толгой гүү 33 миллион түхэригөөр наймаалан байха юм.

Туйлагдаһан энэ хэмжээн мүнөөдэрэй эрилтэдэ үшөө хүрэнгүй гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Адуу моридые үсхэбэрлхэ хэрэгтэ үшөө хэрэглэгдээгүй арга нөөсэ бии гэжэ өлсөлхөөр байна. Нэгэ түрүүн энэ һадбар хүйжөөхын тула тэжээлэй бааза байгуулаха, үүлтэр һайжаруулаха хүдэлмэрээ дээншэлүүлхэ хэрэгтэй. Илангаяа һүүлшын асуудалда онсо анхаралаа хандуулахаар болонхой.

Республикын олохон аймагууд хатарша болон хүндэ ашаа шэрэдэг үүлтэрэй азаргануудые үсхэбэрлхэ, олошоруула талаар ехэхэн дутагдалтай байһаар. Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг зарим ажахынууд мүнөөдэрэй эрилтээр хүдэлмэрээ муртэй ябуулаһгүй.

Һүүлэй гурбан жэлэй турша соо Бэшүүрэй аймагай Охин-Булагай, Түнхэнэй аймагай Харбяангуудай совхозууд, энэл аймагай таряшанай ажахынуудай "Мүнхэ-Сарьдаг" эблэл үүлтэртэ моридтоо бонитировко үнгэргэлэн байна. Гэхэтэй хамта Кабанскын аймагай Байгэл-Хударин, Баргажанай аймагай Бодоной, Хурамханай аймагай Нахалин совхозууд, Ивалгын аймагай "Оронго" колхоз гэхэ мэтэ ажахынууд үүлтэртэ моридоо үсхэбэрлхэ хэрэгтээ анхаралаа балай хандуулахаа болонхой. Эдэ ажахынуудай моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүдтэ хатарша болон хүндэ ашаа шэрэдэг үүлтэрэй азарга болон гүүнүүд худалдагдажа абтангүй.

Энэ халбаринаа абтадаг продукция үйлдбэрлэгдэ дээшлүүлхын тула нэн түрүүн һайн шанартай, үүлтэртэ моридые үсхэбэрлхэ хэрэгтэй болоно бшуу. Юрын нютагай үүлтэрэй моридые һайжаруулаха гэбэл, һайн үүлтэрэй азаргануудые хэрэглэжэ, тэдэнэйнгээ ашаг шэмыень дээшлүүлхэ гээнэ мүнөөдэрэй манай гол зорилго мүн. Энэ талаар 1993-1995 онуудай туршада манай республикада владимирска, ородой хүндэ ашаа шэрэдэг ба хатарша сэбэр үүлтэрнүүдэй азарганууд асаргдаха ёһотой аад, энэ хүдэлмэри оройдооһы ябуулагдаһгүй.

Россин Федерациин бусад регионуудһаа асаргадан һайн үүлтэрэй нэгэ азаргын

сэн мүнөө үедэ 20-27 миллион түхэригэй болоно. Ажахы бүхэн иимэ мүнгэ түлэжэ даб дээрэ шадахагүй байна бшуу.

Ушар тиимэнэ Буряад орондо үсхэбэрлэгдэн үүлтэртэ азаргануудые үсхэбэрлгэ ашаг үрэтэйше байна гэшэ. Эдэ азаргануудые хэрэглэнэйнгээ ашаар бидэ мүнөө байһан адуун хүрэгөө һайжаруула аргатайбди гэжэ тоолодогбди. Зэдын аймагай мори үсхэбэрлдэг Ториин заводой фермэнүүдэй хүндэ ашаа шэрэдэг ородой болон хатарша орловско үүлтэрнүүдэй азарганууд, гүүнүүд энэ хэрэгтэ онсо һуури эзэлхэ байна. Буряад Республикын мэргэжэлтэдэй болон эрдэмтэдэй совет энэ хэрэгтэ онсо үүргэ дүүргэхэ ёһотой. Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүдые бии болгохо, байгуулаха хэрэгтэ энэ советэй бодото туһаламжа үзүүлхэ байһаниинь эли.

Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүдэй һүүлэй үедэ бонитировко хэхэ ажалаа ябуулахаа болиһониинь ехэл муу байна. Тодорхой энэ ажалаа мүнөө эрхилдэг болдоогүй гэшэ һээ, энэ халбарияа баһал аздахамнай холо бэшэ.

Буряадай гүрэнэй конгшени, үүлтэртэ мал үсхэбэрлхэ гол шэглэлтэй гүрэнэй хүдөө ажахын "Бурятское" предприятит, Буряадай хүдөө ажахын академи гэхэ мэтэ эмхинүүдэй мэргэжэлтэд, мүн үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг фермэнүүдэй хүтэлбэрлэгшэд энэ асуудалда анхаралаа хандуулахаар болоо гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг ажахынуудай материальнотехническэ баазань үшөөл һула байһаар. Эндэнэ үүлтэртэ моридые шалгаха, тэрэниие шэнжэлэн сэгнэхэ хүдэлмэри хангалтагүйгөөр ябуулагдаһа.

Энэ халбарида тэжээл бэлэдхэхэ, байра байдалзохёохо, адуушадаа материальна болон моральна талаар хангаха асуудалнууд үшөөл гүйсэд шиидхэгдэнгүй. Үүлтэртэ моридые үсхэбэрлдэг тусхай шэглэлтэй ажахынууд болон фермэнүүд шухала энэ хэрэгтэ анхаралаа багаар хандуулаха гэжэ тэмдэглэхээр байна. Зэдын аймагай мори үсхэбэрлдэг Ториин заводой ажал хэрэгыень шүүмжэлхы ёһоор харахаар. Мори үсхэбэрлдэг колхоз, совхозуудай ахамад зоотехникүүдэй, хүтэлбэрлэгшэдэй харюусалгыень дээшлүүлхээр саг хүрэхэ ерээ.

Орловско үүлтэрэй моридой ашаг шэмыень дээшлүүлхэ гэшэ мүнөө үедэ онсо удха шанартай.

Хүндэ ашаа шэрэдэг владимирска болон ородой үүлтэрэй моридой бэе махабадын бүри томо, мяхалиг болгохо, тэдэнэй ашаг шэмыень дээшлүүлхэ талаар ажал ябуулагдаха ёһотой. Манай эрхэ байдалда буряадай үүлтэрэй моридые үсхэбэрлхэ, тэрэнэй ашаг шэмыень дээшлүүлхэ гээнэ баһал онсо шухала.

Хоёрдохөөр, энэ халбарин материальнотехническэ баазыень бэхжүүлхэ, үүлтэртэ моридтоо һайн байра барюулаха, байгуулаха шухалада тоологдоно.

Гурбадахаяр, үүлтэртэ моридоо бүридхэхэ, тоо бүридэлыень һайжаруулаха талаар электроинно-тоо бүридхэлэй техникэ хэрэглэхээр саг хүрэхэ ерээ.

Дүрбэдэхээр, Россин Федерациин бусад регионуудһаа асаргадан хатарша болон хүндэ ашаа шэрэдэг сэбэр үүлтэрэй азаргануудые бүри үргэнөөр хэрэглэхэ хэрэгтэй.

Эдэ бүхы хэмжээ ябуулгануудые хэрэг дээрэн бэсүүлхэнэй ашаар үүлтэртэ моридоо улам олошоруулаха, тэдэнэйнгээ ашаг шэмыень дээшлүүлхэ арга боломжотойбди гэжэ би тоолохо байһаб.

А. ХАРДАЕВ,
Буряад Республикын
габьяата зоотехник.

Загарайн аймагай таряшадай "Мухар Тала" гэжэ ажахын хүнэй фермэдэ найман һаалишад хүдэлдэ юм. Эндэ зуун толгой һаамхай үнээд тоологдон Унинэй һаалишан Мария Федоровна Белова ган ажахы соогоо мэдээжэ бэшэ, харин аймаг дотор суутай болоһон юм. Тэрэжэлдээ үнээн бүриһөө туһаадаг һу һаалияа ходоодо дээшлүүлжэ байда заншалтай. Мария Федоровна 1995 ондо дажа абаһа үнээн бүриһөө 2500 килограмм һу һаагаа.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: М. Ф. Белова.

С. БАЛДУЕВАЙ ФОТ

НЮТАГАЙ ЗАСАГТА ХЭД ҺУНГАГДААБ?

Үнгэрэн жэлэй декабриин 17-до Россин Федеральна Суглаанай Гур Дүүмын, Буряад Республикын нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгэ зургаануудай һунгалта хүнүүдтэ элихэнээр һанагдажа байгаа ёһотой Юундэб гэхэдэ, һунгаһаднай олон тоото кандидатууд сооһоо энэ найдабаритайнгэыень шэлэжэ, дуугаа үгэлэн, депутадаар һунгаһан байһуу.

Гэхэ зура Буряад Республикын нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгэ зургаануудай районно болон городской Советүүдэй депутатуудаар хүн һунгагдааб гэлэн асуудал үргэн һинтэ уншагынь һонирхуула.

Республикын 21 аймагуудта, Улаан-Үдэ, Северобайкальск хотонуудта нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын Советүүдэй депутатуудай дээрэ 328 депутат һунгагдаһан байна. Тэдэнэй 253-ниинь эрэнүүд (75-ниинь эхэнэрүүд (23 процент), 116-ниинь буряадууд (40 процент), 202-ынь ородууд (61,6 процент), бэиниинь бусад үнэ яһатанай 10 түлөөлэгшэд болон. Наһанайн талааа абажа харгалһаа шимэ байна: 30-һаа 50 хүртээр наһатай 253 хүн, 30 хүртээр наһатай 60-һаа дээш наһатай 5 хүн һунгагдаа.

Нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудта һунгагдаа депутатуудай 281 хүниинь (67,5 процент) дээдэ ба хүсэд бэинь дундургуулитай, 40 гаран хүниинь дунда батусхай дунда дундургуули дүүрэгтэ 1 хүн дунда дундургуули дүүргээгүй гэжэ статистикийн хүдэлмэриин тооложо гаргаба.

200 шахуу депутатынь элдэб халбарин ба элдэб шалтһаар хүтэлбэрлэгшэд юм. Тэдэнэй тоодо колхоз, совхозуудай хүтэлбэрлэгшэ, промышленна болон бусад предприятинуудай хүтэлбэрлэгшэ, дундургуулиудай 34 директор, 12 ахамад врач, посёл болон сельскэ захиргаанай 33 зайһад, 29 бусад хүтэлбэрлэгшэд ороно.

Бүхы депутатуудай тоодо инженерно-техническэ ба алба хааһыны 49 түлөөлэгшэ, 12 колхозник, 5 пенсионер, ажалгүй яһаһан 2 хүн биир.

Нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудта һунгагдаа депутатууд шимэ бүридэлтэй болохо тоороо аймагууд болон гороидууд ямарынь ороо асуудалуудые шиндхэхэ шадаһтай байна.

Мүнөө республика дотор аймагуудай, хотонуудай ийнээр һунгагдаа депутатуудай түрүүшын сессииүүд боложо дүүрэгтэбэ. Шинээр һунгагдаа депутатуудай урда ехэ зорилгонууд табигданхай. "Нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаанууд тухай" Буряад Республикын Хуулийн ямар саашадаа дүүргэгдэхэ байһаниинь депутатуудһаа дулдыдаха.

С. ОЧИ

Дэлгүүр: ажамидарха арга бэдэрхэ

“АЖАЛ ХЭЖЭ, АМА ТОНОДОХО”

1991 оной март нарада таряашадай ажахынуудай хүдэлөөнтэй эхилхэд, Олег Эрдыниев нүхэртээ намаахайда таряашадай “Северный” гэхэн ажахы эмхидхэ хэмди. Урдань элдэ Санжи Берельтеевна Степанова - абга эгшэмни хэдэн олон жэлнүүдтэ буруунуудыг янала урагштай харууналдаг байһан юм. Тэрэ Ажалай Улаан Тутай орденээр шагнагдан юм.

ЭХИЛХЭДЭ ХҮНДЭХЭН ҺЭН

...Уланхаанай совхозһоо 17 толгой эбэртэ бодо мал, 48 гектар сабшалан абабабди. Хабарай ута унжагай хагсуу үдэрнүүдтэ малай тэжээлээр ехэ дуталдаа хэмди. Үбһэтэй гүүртэнүүд дүтэ ойро, холошье үгы тооной байба. Совхозшы тэрэ жэлдэ тэжээлээр дутаж, арай шууд хабарай ханада гараба. Совхоз мүнгэ зөөрөөр дуталдажа, таряашадай ажахынуудыг эмхидхэхэ гэхэн суглаасуурнууд олошорбо.

Совхозһоо абанан эбэртэ бодо малаа гарзалуулангүй, тэднээ ногоон дээрэ гаргахаяа ехэ оролдообди. Намаахайн нуурнууд дээгүүр хулһа, хагда сабшажа, тэрэнээ хүхөөр хэршээ, модон хайрсагууд соо хэжэ халуун уһанда дэбтээгээд, малдаа эдюулдэг хэмди. Тамираар нула буруунуудтаа модон боошхоннууд соо талханай зүйлнүүдыг халуун уһантай холижо, бардаа болгон буйлуулаад, эдюулжэ эхилббди.

Үбэлжөөнтөө холохон бэшэхэнэ оршодог нуур дээрхи суула дээрэ уһа бүлээдхэхэ түхээрлэгэ хэббди. Ингэжэ үлөөнтөө эхилээд, үдэрэй тэн болотор дулаасуулан уһаар уһалдаг болоо хэмди. Энэмнай үбэлэй хүйтэндэ богжорһон тамиргүй малда ехэ аша тунһатай байба. Энэ аргаяа мүнөөшье хэрэглэнбди. Үбэлэй хүйтэндэ малда бүлсэн уһанай хэды хэрэгтэйшье һаань, уһа бүлээдхэхэдэ, ехэ түүдээ бэлдэхэхэ болодоно.

Эхэ, эсэгэтээ малда ажалһамни, Олег нүхэрэймни бага наһанһаа эхэтээ баһал мал ажалда ябалсаһаниинь түрүүшымнай жэлдэ ехэ тунһатай байгаа һэн да. Уһанан малгайгаа абангүйгоор ажалһааар, нэгшье толгой гарзалуулангүй үбэлжээгээ дабажа, малаа ногоондо гаргаа хэмди.

ШАРГАЯА ЗУНДАА

БЭЛДЭ ГЭДЭГТЭЛ...

Һ а м а а х а й д а х и үбэлжөөнтэйгөө нуга сабшалангыг зундаа малда

гэшүүлхэгүй гэжэ апрель нараһаа намаржаанаа түхээржэ эхилббди. Намаржаанайнгаа хуушан байрыг хэлгэхэ гэжэ шиидээ хэмди. Тингэжэ Хэнхэсэрэй буусада һоно батаганын үсөөн байдаг, хэбшээтэй добо газарта зуһалангаа түхээрббди. Малдаа шэнэ хорёо барижа, хура бороодо оруулахагүйгөөр дээгүүрнь һарабша-сарай хэббди.

Баргажан мүнэнэй эрьедэ оршодог намаржааниемнай тойроод уһан элбэг даа. Сагаан Шорой нэрэтэй хужартай бэлшээридээ малнай дуратайгаар бэлшэжэ, тэнхээ тамир орожо эхилээ һэн. Баһа Бүтүү нэрэтэй газарай ойн шэмэтэй ногоондо малаа манадаг байгаабди. Баабгайнууд элдэ олон һэн. Тэдээнһээ айжа, малаа наринаар адуулдаг бэлэйбди.

НАМАРТАА

АЖАЛЛАХАН –

ҮБЭЛДӨӨ ТУНТАЙ

Эрэхэ жэлэйнгээ үбэлжөөнтэ хабарай эхилэн сасуу бэлдэхэдэ, һайн. Хүйтэншөгшье һаань, май һарын эхээр малаа зуһаландаа гаргажа, хото, хорёогойнгоо наг шөбхье сабшалан дээгүүрээ тараагаад, 5 томохон хин бодхооббди. Хүйтэн сэлдэг уларилтай нотагта нарагдда хатаһан хойнонь хохир суглуулжа, үбэлдөө малда дэбдихэ гээшэ онсо удха шанартай. Юуб гэбэл, үбэлдөө хотон соо малда доронь хуурай хохир дэбдихэдэ, тэжээлэй хахадынь алмагдаха юм гэжэ эхэ, эсэгэмни зүб лэ хэлэдэг байгаа ха.

Бүдүүн бревно модондо үзүүртэй түмэр хадхуурнуудыг шаажа, сабшалан дээгүүрээ хойшо урагшань шэрэжэ, хурьһыень хүдэлгэхэдэ сабшалангай газарта агаар, дулаан ородог юм. Энэниие заабол хэрэглэхэ хэрэгтэй. Гадна сабшалангаа һоог модонуудһаа сэлбэрлэхэ хүдэлмэри тон шухала. Сэбэр сабшалангай ногоо сабшахада, косилка, тармуурай эбдэрдэггүйн юутшыг бэшэ.

Мэндуу, Зуртаан гэхэн сабшалангуудтаа хабар тошо

тогтооходомнай, ногооний ургасын гараса хоёр дахин дээшлэн байна. Эндэхээ абтаһан үбһээ 3-4 хуһаар холбожо уһан шарга дээрэ сомодог болообди. Саһанай орохотой сасуу хуһануудһаань шагтагалжа, үбэлжөөндөө трактораараа зөөжэ асархада, ехэ амар байдаг юм. Энэ ехэ һайн онһон арга.

Гансал Поолхооний бууса бүлүүр аргаар уһалагдадаг. Тээд мүнөө түлшгүһөө боложо, бүлүүр аргаар энэ сабшалангаа уһалха аргагүйдэнбди.

С а б ш а л а н г а а һайжарууланһанайнгаа ашаар һүүлшын жэлнүүдтэ гурба дахин ехэ үбһэ хурядаг болообди. Мүнөө жэлэй үбэлжэлгэдэ 500 центнер һайн шанартай үбһэтэйбди. Намартаа нуурнууд дээгүүр 100 центнер хулһа хагда бэлдээбди. 20 хоног соо үбһээ хуряжа дүүргээбди. Аллаһаа Зина, Михаил Цыбыктуровтан, Уланхаанһаа Баяр Будаев, Игорь Эрдыниев - ураг таригууднай тунһалсаа.

Зинаида Самуевна ехэ амтатайгаар эдээ шанадаг юм. Нүхэрэйнь Т-40 трактораараа сабшалан үбһые Жаргал, Баяр хүбүүднй хоёр морин тармуураар тармадаг. Үбһэнэй үедэ тон нударгыгаар ехэтэ оролдожо ажалланабди. Үглоонэй шүүдэрээр булан тохойн, хабшуу газарай ногооо гараар сабшаад, шүүдэрэй хатахатай сасуу үбһээ тармажа, соможо эхилдэг байгаабди. Үдэһын боро хараанаар лэ отогтоо бусахан.

Нүхэрни ажалһаа бэрхэ хүн юм. Эрэ хүнэй эзэн ёһоор ажаллаа эрхилхэдэ, бүхн юмэн урагштай байна гэжэ һанагшаб. Нүхэрөө магтаа гэжэ бү һануужаг. Нюогаймнай хүн зон нүхэрнйемни архи уужа, тамхи татажа ябадаггүй хүн гэжэ булта мэдэхэ байха.

ЭХИЛБЭЛ, ЭСЭСТЭНЬ

ХҮРГЭХЭ

Амяараа гараад, ажахы эрхилхэдэ бэлэн бэшэ. Улаан-Үдһөө холо, 500 модоний зайда намаахай гэжэ бүтүү булгүү нотагта ажаһуунабди. Хэдэн арбаад хоногоор малайнгаа мяха худалдахаа ошоходомнай, гэртэхи байдалнай, үхибүүднай харууһагүй орхигдоно. Энэ холоһоо город хүрэхэ мяха худалдаха гэшэ бэлэн бэшэ даа. Ганса харгыда машинын түлшын гаргышыг хэды гэжэ һананат?

Амяараа ажахы болоһоор үнгэрһэн табан жэл соо малайнгаа тоо толгойе 4 дахин олон болгообди. Жэл бүри арба гаран толгой гуһан үхэрнүүдыг худалданабди.

1995 он бидэнэртэ һайн жэл байгаа. Үжсэдөө гэр баряабди. 70 толгой эбэртэ бодо малай байра, трактор болон автомашины гараж, бани барижа, ашаглажа эхилэнхэйбди. Газартай боложо, тарья тариха, гахайнуудыг тэжээдэг болохо хүсэлэнтэйбди. Бидэнэртэй ажалладаг Радна Бадмаев Жаргал Цыдыпов гэгшэд залуу малһадай ажалһа бэрхыс онсо магтан тэмдэглэмээр.

Гүрэнһөө абанан урьһаламжынгаа ехэнхиие түүлөөбди, 1996 оной январин 1-нэй байдлаар, 250 мянган түхэриг гүрэндэ үритэй байнабди.

Би өөрөө эвенк яһатанби, харин нүхэрни буряад юм. Бидэнэр нэгэ басагатай, гурбан хүбүүтэйбди. Дээрэндэ манай эвенк Берельтээн угай айлууд буддын шажан мургэлтэй зон юм. Миний ураг таригууд “Буряад үнэн” газетэ уншадаг, захидаг. Жэшэнь, эвенк угай залуу Эдик Степанов, Гомбо Рабданов, Баяр Очировай гэр бүлһынхнй “Буряад үнэн” газетэ захида.

“Буряад үнэн” газетэ һүүдэй үедэ эвенкнүүдэй ажабайдал тухай бэшэдэг болоо. Энэнь ехэ һайн. Бидэнэр ерэхэ жэлэй февраль нараһаа “Буряад үнэн” газетэеэ уншадаг болоһоор захибабди. Түрэл урагуудтаа тунһаламжа болгон, табан хэлэг “Буряад үнэн” газетэ 1996 оной февраль нараһаа захибабди. Тэрэмнай Сагаалганай бэлэг болуужан. “Үнэн” газетэмнай эвенкнүүдэй түүхэ, ёһо заншал, уг гарбал, хэлэн тухай материалнуудыг алишье талаһаань үргэн дэлсэтэйгээр бэшэжэ байха бээ гэжэ һайданаб. Хүндэтэ редакциһынхнй эвенкнүүд “Буряад үнэн” газетэеэ захида, уншана гэжэ бү мартыг гэжэ хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Шэнэ 1996 он гараба. Энэ жэлдэшыг урдыхидаал эртэ бодожо, орой уштажа ажаллаха болонобди. Ажамидархын тула тингэгүйдэ ондоо арга үгы. Би газетэдэ түрүүшынхнй бэшэг эльгээббөө. Улаан-Үдэдэ, Баунтда, Хойто-Байгалда, Хурамхаанда, Баргажанда ажаһуудаг эвенкнүүдыг “Буряад үнэн” газетээр дамжуулан, Шэнэ жэлээр амаршалаад, бээдэнь элүүр энхыг, ажалдань амжалта хүсэхэ зорилготойгоор энэ бэшэг бэшэбэ гэшэб.

Галина ЭРДЫНИЕВА,
фермер.

Уланхаан.

ХАРУУНАННАА ЭХИТЭЙ

МУХАР-ШЭБЭР.
(Телефоноор абтаба).

Валентина Ивановна Чигиревагай хүтэлбэрилдэг Новостройкын хүнэй фермын коллектив ямаршыг жэлдэ тогтууритай үрэ дүн туйладаг байһаараа яһала суутай. Үнгэрһэн жэлдэ һү һаалиа дээшлүүлхэ, сагаан эдээ үйлэдбэрилхэ даабарья үлүүлэн дүүргэхэ талаар тодорхой үрэ дүн туйлаба. Тусхайлан хэлэбэл, фермын коллективэй гэгшүүд 1995 ондо бүхыдөө 4140 центнер һү һааха даабарья 715 центнерээр үлүүлэн гэхэ гү, али дүн хамтадаа 4855 центнер продукция үйлэдбэрилжэ абанан байна. Үнгэрһэн 12 һарын хугасаа соо үнээн бүриһөө 2300 килограмм һү абаха байбал, тэрэнээ 3028 килограммда хүргөө.

Энэ туйлагдаһан амжалтада оёһэдынгөө хубита оруулан түрүүшүүл олон. Фермэ догоруу дэлгэрһэн ажалай тэмсэдэ коллективэй зургаан һаалиһад ана-мана мурьсэжэ гараба. Тодорхойлол, түрүү һаалишан Прасковья Никитовна Горюнова даалгагданан бүлэг үнээдхээ бүхыдөө 690 центнер һү һааха түсэбтэй һаа, 937 центнер сагаан эдээ үйлэдбэрилжэ, даабарья холо үлүүлээ. Тэрэ үнээн бүриһөө 2300 килограмм даабарийн орондо 3517 килограмм һү һаажа, нэгдэхнй хуури эзэлхэл ёһоороо эзэлбэ. Хоёрдохн хуурида гараһан Лидия Григорьевна Коршунова үнгэрһэн жэлдэ бүхыдөө 843 центнер һү абажа, түсэбөө 153 центнерээр үлүүлэн байна. Ингэжэ үнээн бүриһөө дунда зэргээр 3183 килограмм һү һааһан габыятай. Эдэнэрэй һүүлээр дүршэлтэй малшан Надежда Федоровна Хантимулина гурбадахи хуурида гараба. Ажалһа бэрхэ энэ эхэнэр жэлэй турша соо унтаха нойроо мартан хүдэлхэдөө, бүхыдөө 814 центнер гэхэ гү, али үнээн бүриһөө 3027 килограмм һү һаажа, урдаа табиһан зорилгоёо нэрэтэй түрэтэйгөөр бээдүүлэн байха юм.

Фермын бэшэ гурбаниинь баһал гурбан мянгатанай зэргэдэ гараба. Эндэ малай үбэлжэлгэ мүнөө бараг һайн үнгэргэгдэжэ байна. һаамхай үнээдтэ үбһэн, холоомон, силос, талха таряанай зүйл эдюулгэдэнь. Биһи байһан тэжээлээ шанаржуулан һайжаруулха талаар яһала тодорхой шэглэлтэй хүдэлмэри ябуулагдана. Тэжээл буйлуулдаг цехынь һаадгүйгөөр хүдэлгэдэдэг байха юм.

Новостройкын зургаан һаалиһад мүнөө 156 үнээ харууһалхадаа, тэдэнэйнгээ 145-ень һаажа, үдэртэ дунда зэргээр 15-16 центнер һү үйлэдбэрилжэ абана.

Юрэдөөл, эдэнэй туйлаһан амжалтань һэн түрүүн малаа һайнаар харууһалһаа эхитэй.

В. ШИРДАРМАЕВ,
манай штатнабшэ корп.
Мухар-Шэбэрэй аймагай
“Искра” колхоз.

Улаан-Үдын түбэй
дэлгүүр.

С. Балдуевай фото.

Нийтийн эрдэмэй институтудай Зүүн зүгэй гар бэшгүүдэй болон ксилографуудай таһаг буряад, ород, түбэд, монгол ба бусад хэлэнүүд дээрэ хэгдэһэн баян суглуулбаритай юм.

1988 он болотор гар бэшгэй таһаг гэжэ нэрлэгдэжэ байһан Зүүн зүгэй гар бэшгүүдэй болон ксилографуудай таһаг тухай, эндэ ажаллажа байһан эрдэмтэдэй зорилгонууд тухай хөөржэ үгэхэм.

Буряадай түүхэ болон соёлой талаар материалнуудые суглуулха зорилготойгоор 1922 ондо эмхидхэгдэһэн Буряад-монголой Эрдэмэй комитедэй хүсөөр манай таһаг эмхидхэгдээд, хүдэлжэ эхилээ һэн.

Архивуудта суглуулбаринууд, гар бэшгүүд ба ксилографууд, түүхэдэ болон фото-буулгабарид хабаатай документнууд, арадай аман зохёолнууд, этнографическа ба лингвистическэ гар бэшгүүд - эдэб янзын материалнууд таһагай нээгдэһээр тусхай зорилготойгоор суглуулагдажа эхилээ юм. 50-яад-60-аад онуудаар Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй номой санһаа түбэд болон монгол ксилографуудай суглуулбари асарагдаа һэн.

Буряад-монголой эрдэмэй комитедэй (Буручком) суглуулхы ажалын түүхэ болон эмхидхэлэй талаар документнүүдэй мүнөө үе хүрэтэр ерээгүйдэнь халагламаар. Зүүн зүгыг шэнжэлэгшэ эрдэмтэд - Г.Ц. Цыбиков, Б.Б.Барадин, уран зохёолшо Х.Н.Намсараев, арадай аман зохёол шэнжэлэгшэ С.П.Балдаев гэгшэдэй хүсөөр жасамнай хүдэлжэ эхилһэн түүхэтэй. 1970 ондо гар бэшгэй таһаг буряадай Нийтийн эрдэмэй институтай бүридэлдэ бэеэ дааһан гар бэшгэй жаса болгодоо, мүн 1981 ондо эрдэмэй академическэ жаса гэжэ нэрлэгдээд, гүрэнэй документнүүдые хадгалдаг болоһоор, зорилгонууднай үргэнше, гүнзгыһе болоо.

Мүнөө үедэ Буряадай Нийтийн эрдэмэй институтта зүүн зүгэй хэлэнүүд дээрэ суглуулагдаһан дэлхэй дээрэ эгээл ехэ гар бэшгүүдэй жаса хадагалаатай байдаг. Энээнһээ гадна Урда Сибириин болон Түбэй Азийн арадуудай түүхын болон соёлой талаар материалнууд бии. XVIII зуун жэлһээ эхилээд, мүнөө саг хүрэтэр тэдэ материалнууднай хөөрэдэг.

Манай жасанууд бүридэлөөрөө түбэд, монгол болон архивна гэжэ хубаарна, тиймэһээ таһагтамнай түбэдыг шэнжэлгын, монголыг шэнжэлгын ба архивна гэжэ гурбан бүлэг ажаллана.

Хамта дээрээ 5 мянганһаа үлүү гар бэшгүүд ба ксилографууд, буряад арадай түүхын болон соёлой талаар 3 мянганһаа үлүү бэшэмэл ба ондоо документнүүд уран зохёолшодой, эрдэмтэдэй хувиин 30-аад архивууд, 30-аад мянган түбэд гар бэшгүүд, ксилографууд манай таһагта хадагалаатай. Суглуулбаринууднай ехэнхидээ дэлхэй дээрэ ори ганса байдаг тула эрдэмэй талаар тон гүнзгыг урда шанартай. Жэшээлхэдэ, Түбэй Азийн, Буряадай түүхын болон соёлой талаар шийдхэгдээгүй асуудалнуудые шэнжэлхэдэ, манай жасада хадагалагдажа байһан түүхэтэ зохёолнууд, угай бэшгүүд, домогууд г.м. эхэ нүлөө үзүүлнэ, үүргэ дүүргэнэ.

Институдай мнай суглуулбаринууд ганса Буряад орондо бэшэ, харин Россин бүхы эрдэмдэ ехэ нүлөө үзүүлдэг. Институдтамнай бүхы Россин, мүн хари гүрэнүүдэй эрдэмэй түбүүдэй түүхэдэ, шажан мүргэл шудалагшад, археографууд, аман зохёол шэнжэлэгшэд, хэлэ болон соёл шудалдаг эрдэмтэд хандадаг.

Таһагаймнай жасанууд удаан сагай туршада бүридэлэһэн байна. Энээндэ эрдэмтэд - археографуудай хэдэн үе бэе бэеэ һэлгэн хүдэлөө. 40-өөд жэлэй хугасаа соо жасануудай гар бэшгүүдыг шэнжэлхэ, материалнуудые хэблэхэ талаар өөһэдэйн заншалтай болонхойбди. Урдань ганса систематическа ёһо гуримаар зураглажа байгаабди: нэгэл удхатай гү, али нэгэ авторын материалнууд шэнжэлэгдээд, хэблэлдэ бэлдэгдэжэ байгаа. Тийн 50-яад онуудай һүүл багаар

эрдэмэй Түбэй эрдэмтэдһээ бүридэлэһэн Түбэд оронииг шэнжэлэгшэдэй бүлэг эмхидхэгдээ бэлэй. Эдэ эрдэмтэд түбэд жаса шэнжэлжэ, топографическа инвентаризаци хээд, жасада байһан бүхы зохёолнуудые тооложо гаргаа. Энээнһээ урда энэ жасада эрдэм техникын талаар инвентаризаци хэгдээшьегүй байгаа, алфавидай болон систематическа каталогуудшыг, ажалай картотекэнүүдыг үгы байгаа юм.

Жасануудая нэгэ гуримда оруулхын тула таһагтамнай ехэ ажал ябуулагдажа байдаг. Гүрэнэй архивуудай ёһо гуримаар хувиин архивуудые шэнжэлнэбди, монгол жасын материалнуудые шэнжэлжэ дүүргэнтэжэ байнабди.

Эрдэм-шэнжэлгын талаар бага бэшэ ажал ябуулагдана. Һүүлэй үедэ Р.Е.Пубаевай

Эрдэм ухаан ба ажабайдал

ЗҮҮН ЗҮГЫЕ ШЭНЖЭЛГЫН ТҮҮХЭНЭЭ

Г.Н.Румянцевай, Ц.А.Дугарнимаевай хүтэлбэри доро хувиин 4 жасануудай эрдэмэй зураглалнууд (Х.Намсараевай, У.Ц.Онгодовой, Г.Д.Нацовой, засак-лама Галсан Гомбоевой) ба түбэд гар бэшгүүдыг болон ксилографуудые шэнжэлһэн 3 согсолбори хэблэгдээ. Түбэд гар бэшгүүдэй болон ксилографуудай суглуулбарин шэнжэлэгшүүд олон жэлэй хугасаа соо эрдэмтэдэ ехэ хэрэгтэй байгашыг һаа мүнөө үедэ хуушараад, эрдэмэй урда табигдааг үндэр эрилтэнүүдэ таарахаяа болонхой. Тийгэбэшыг, хуушан шэнжэлэгшүүдээ харан, шэнжэлэн гар бэшгэй шэнэ хүдэлмэрилнүүдыг зохёоходо, ехэ тунһатай.

Гар бэшгэймнай бүхы жасын баялыг шудалагдаагүй байһаар. Юундэб? Нэгэдэхээр, шудалагдаагүй гар бэшгүүд тоогоороо олон, хэмжээгээрээ ехэнүүд бшуу, хоёрдохөөр, гар бэшгүүдыг шэнжэлхэдэ ехэ хүндэ, гурбадахар, ажалдамнай таарама эрхэ байдал үгы. Һүүлшынхинь түбэд жасада ехэнхидээ хабаатай. Дүрбэдэхээр, мэргэжэлтэд лугадаана.

Зүүн зүгэй гар бэшгүүдэй болон ксилографуудай таһагай эрдэмтэдэй бүридэл шэнжэлэгдээ: зариманиинь наһанайнгаа амаралтада гараа, түбэд буддын уран зохёол шэнжэлэгшэд мүнөө үгы, урдаа хараха түбэд болон зүүн зүгыг шэнжэлэгшэд Р.Е.Пубаев, Б.Б.Бадарасв, Ц.А.Дугарнимаев гэгшэд наһа баранхай. Мүнөө үедэ таһагтамнай 16 эрдэмтэд хүдэлнэ. Гар бэшгэй таһагай 1989 ондо Зүүн зүгэй гар бэшгүүдэй болон ксилографуудай таһаг болоходонь, мүн Р.Е.Пубаевай таһагтамнай даагынаар ороходонь, мүнөө ажаллажа байһан коллективнай эмхидхэгдээ һэн. Энээнһээ урда, 1987 ондо Р.Е. Пубаевай хүтэлбэри доро буряадай

"Пагсам-чжонсан", К.М.Герасимовагай "Традиционные верования тибетцев", Г.Р.Балдановагай "Закаменские буряты. Историко-этнографические очерки", Ц.Сампилов. Этнографические зарисовки", буряад болон ород хэлэн дээрэ Агваан Доржиевай намтар болон бусад бүтээнүүд хэблэгдээ. Г.Д.Нацовой архив соохи хуушан монголһоо ород хэлэндэ оршуулагдаһан материалнуудые Г.Р.Балданова хэблэдэ номболгожо гаргахань. "Средневековая культура Центральной Азии: письменные источники" гэхэн таһагаймнай эрдэмтэдэй бэлдэлһэн согсолбори гэхэ мэтэ бүтээнүүд уншагшадай анхаралда бэлдэгдээд байна.

Таһагаймнай эрдэмтэдэй урда мүнөө үедэ эрдэмэй талаар иимэ зорилгонууд табигдана:

1. Түбэд болон монгол бэшгүүдыг, ксилографуудые шэнжэлхэ.
 2. Түбэд, монгол болон бусад литературын эгээл сэнтэй зохёолнуудые оршуулжа хэблэхэ.
 3. Архивай жасын хэблэгдээгүй материалнуудые хэблэхэ.
 4. Монографическа ажалнуудые бэшээд хэблэхэ.
 5. Түбэд ба монгол жасануудай материалнуудай эрдэмэй каталогуудые бэлдээд хэблэхэ.
- Энэ ажалнай удаан саг соо хэгдэхээр хараалагдана, ондо ондоо мэргэжэлтэй эрдэмтэдэй, мүн мүнгэнэй талаар туһа хэрэгтэй байна. Гар бэшгүүдэй шэнжэлгын болон хэблэлгын талаар дээрэ хэлэгдэлһэн хүдэлмэри ехэ орёо, комплексно ажал болоно гэжэ тэмдэглэлтэй.

Ц.ВАНЧИКОВА, БИОН-ой Зүүн зүгэй гар бэшгэй таһагыг даагша, түүхын эрдэмэй кандидат.

ЭРЭЛХЭГ СЭРЭГШЫН ЖАРГАЛТАЙ ЗАЯАН

Доржо Базарович Ракшаев Октябрьска районой 40-дэхэ кварталай Тобольско гудамжаар Дулма Доржиевна одхон басагатаяа эгсэ наһа хүржэ, палайжа луудаг. Нюртаар үндэрлэг, хүл хүнгэн, шаб гэхэн үбгэжоолтэй һаяхан уулзажа ярилдаа һэм.

Тэрэ 1941 оной намар армида абтаад, сэхэ баруун фронто эльгээгдээ. Москваһаа холо бэйгэ газарта ерээд, армийн хубсалагч үмдэхүүлээд лэ, хоёр долоон хоногой туршада сэрэгэй һургуули гаранан юм.

1943 оной июнь нарада 28-дахи ябаган сэрэгшэдэй полк сууга Курска дүхэригэй шуһага тулаалдаанда һара шахуу сүлөөгүи буудалдаад, дайсанай бүлэгыг бута сохилсоһон юм. Эрэлхэг зоригтой, Эхэ орондоо үнэн сэхэ, галзуу фашистнуудые үзэн ядадаг, тэдэ бузарнуудые үйрэ бута сохихо эрмэлзэлтэй ябаһан. Эндэ станково пулемёдой наводчик ябатарай түрүүшынхиче шархатаг.

Д.Б.Ракшаев 1943 оной августын 22-го Харьков городо тулаалдаанда хоёрдохийё шархатаа. Тэрэнэй ябаһан полкыг сүлөөлһэн ехэ ехэ городууд гэхэдэ, Минск, Вильнюс гэхэ мэтэ болоно. Энэ тулаалдаанда 1944 оной сентябрийн 17-до Агдар Солын 3 шатын орденээр шагнагдаа юм.

1944 оной октябрийн 23-да Зүүн Пруссин хилэ гараа Кенигсберг город дүтэлжэ, ябатарая хүндөөр шархатажа госпитальдо ороо. Һара госпитальдо аргалуулжа байха үедэ зоригтой сэрэгшэд Агдар Солын 2 шатын орден барюулһан байна.

- Дайнда ороходоо, маани мэгээмэ ушлаад, бурхантай/буянтта хадаа амиды мэндэ гарахаб, гансал урагнаа гээд ябадаг һэм. Добтолгын үедэ урдаһаань аадар мүндрэ шэнгээр буудажэ, хоёр таладам ябаһан хүнүүд унажал байха. Би амиды мэндэ гарасалдаа лэ байхаб. Теэд ямар олон нүхэднай дайнай харгыда һалаа гээшэ. Нютагаа бусажа ябахандаа, энэ ехэ үхэлһөө амиды мэндэ үдэхэ талаантай хүн байбаб, гэжэ һанахадаа, баярлаһандаа бархирхашы дуран хүрөөгшэ һэн.

Дайгаа даралсаад Тээгдэ нютагаа бусажа, Хорин аймал Хурбын совхоздо хорёод жэлдэ, дуговодоор ажаллахадаа, жэрэхэ бүри үндэр ургаса абажа, ганса совхоз, аймаг соогоо бэшэ харин республика дотороо мэдээжэ болоһон гээшэ. 1970 онд гүрэн турын үндэр шагналда - Октябрийн Революцийн орденөөр шагнагдаа бэлэй.

Доржо Базарович дүрбэн ордентой, арбаад медальтай, 1-дэ группын инвалид юм. Дайнай ба ажалай ветеран, хоёр хүбүүтэ гурбан басагатай, зургаан ашатай, хоёр гүшатай. Имэл үнэр үбгэжоол гээшэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Д.Б. РАКШАЕВ, С.БАЛДУУ. Авторай фото

МИЛНТЭ ШАХУУГААР

Бооржогонтойн дунда һургуулин олонки үхибүүд үдэрэй нэгэ халуун эдээ барина. Сэнгын оройдоол 200 түхэршэтэ болоно. Нёдондо жэлһээ эндэ өөрын хамнабарин ажахытай боложо, хоол буйлуудга газарай эдеэнэй үлэгдэл дээрэ гахай баряа, огород дээрээ хартаабха, овоц ургуулжа, өһэдэдыгөө хүсэд хангаха нооса хадагалаа. Мүнөөшье эцдэхн совхозой үгэлһэн буруунуудые һургуули тэжээжэ байнхай. Арга

шадалайнгаа зэргээр совхозой дирекци һургуулингаа үхибүүдтэ туһаламжа үзүүлжэ байдаг. Эндэ тээсгэн нэгэ хайрсаг тоһо болон бусад эдээ хоолой зүйл үгэбэ.

Жэлэй эхийһээ хүүгэд бүхэнһөө оройдоол арба-арбан мянган түхэриг суглуулһан байна. Иггэжэ арга хургаяа бэдэржэ, хүүгэдэйнгээ хоолые хямда сэнтэйгээр буйлуулхадань урматайшыг, һайшаалтайшыг байна даа.

Ц.ГОНГОРОВ.

(Түгсэхэл. Эхилиш 1995 оной октябриин 19, 20-ной, декабриин 10, 11-нэй, 1996 оной январин 10, 11-нэй дугаарнуудта)

Тэндэһээ Убадин багшада: "Би номой бэеые эли үзэбэб. Дүрсэтэ бэеые үзэхэ зүбшөөл үршөөл соёрхо", — гэжэ гуйхадань, тэрэндэ хотогтын табан айладхалай хүргэгдэжэ, Хүлти Үнэтэ һийхэтэ илажа түгэс нүгшэһэнэй дэргэдэ ошоһон мэтэ болоо бэлэй.

Иимэ ушар ёһоной байдаг тула хойтын юрөөл табилганай үршөөлые тоонгүйгөөр залихайржа ябангүй, сагдарыдаа буяниие хэшээ гэнэн удхатай үльгэр энэ бэлэй.

60. Аяа хүхы энэ наһан тэрэшэлэн тодо болзор

Угыхэн. Амидаран ябахын үлээшэнь үглөө, магад нарын тэдыхэн.

Асарн түргэн үхэлэй ерэхэлээ урда Алгасангүйе тэбшэн, ном буян үйлэдэ.

61. Үнэн хүзэгээр дээдэ номдо үрднэн муу изагуурта богоолой

Үргэлжэ энэ наһандаа хүсэлэн оролдоһон шунагша саграварди хоёрһоо Үнэндээ үлүү дээрэ

Ульгэрэй удхаар энэ наһандаа шунахые тэбшэ— гэнэн эдэ хоёр шүлэгэй нургаалые дээрэ хэлэгдэн домогой удхаар ойлгожо болоно.

62. Эрдэни дээрэ номдо хүсэд оронгүй, Энэ юртэмсын үйлэдэ

Эхэтэ оролдоод, Элэг наадан болоод, өөртөө гомдон гэмшэлгэ

Эртэ сагай Бирали ороной Тарнишын үльгэр мэтэ. ХАРА ТАРНИШЫН ҮЛЬГЭР

Эртэ урда сагта Бирали гэжэ орондо Хатуужал гэжэ

нэрэтэй нэгэ хара тарниша бии байгаа. Тэрэнэй хамаг үйлыень бүтээлсэдэг эмэ зарса бии нэн ха. Нэгэтэ хара тарнишын зарсаая хэрэггүйдэ айхабтар зэмэлэн хараажа, сохихо наншахадань гэртэһэнь тэрьсэлжэ ябашаба.

Тарниша үйлэ хэрэг бүтээхэдээ өөрөө гүйхэ, харайха амар нууха аргагүй

65. Үнжэгэн өөрынгөө үе мүсэдэнь

Үбһэнэй үзүүрээр хүрбэл үбшөөрхэдэг аад лэ, Үеынгээ зоной бээдэ эритэ мэсээр Үхэл асархадаа яажа тэсэнэбта?

67. Алибаа шархада үтэнэй үмхимодондо хорхойн, Алибаа таряаланда муу ногооной

бурхание хүсэбэл, хүзэгэй ёһо.

Элдэб буруу адах адхагые арилгабал, ёглозорин ёһо.

71. Али болохын эд малда шуналгүй байбал,

бисалгагшын ёһо, Амитаңда туһалха

сэдьхэлтэй болбол, абарагшын ёһо,

Ашата үнэн зоригтой оршобол, шударгын ёһо

Эртэ урдымнай оюун бэлигтэй дээжэлээ

Ринчин Номтоев

АРШААНАЙ ДУҢАЛ

болоходоо ехэтэ зобобо. Олон хүнүүд өөрыень шоодоборилон муушалдаг болобо.

Иимэ байдалда орохогүйн тула хүниие шэрүүнээр харшалан ябабал, өөрыгөө зобоогоод, бусадта доромжолуулхагүйн тула, номохон зөөлэн зангаар буян хилэнсые наринаар илган мэдэжэ ябаха хэрэгтэй гэнэн юм.

63. Агуула хадын алдын шэнээн үргэнтэй ахир гүйхэн жалгада, Арга шадалаараа унахаяа

ехэтэ айжа, маша хинан хэшээхэ аад, Асарн гүнзэгы оюун тамын оёрто

унаха мүрһөө зайлахын Ай, халаг даа, хойшолонго үйлэ һанажа,

юундэшье хэшээнгүй даа. 64. Үрмэдэһэнэй багахан урын шэнээхэн шархын үбшэнһөө

Эмшэлүүлжэ яаралтай бүтүүрхыень ехэтэ хүлээдэг аад, Эдэгшэгүйгөөр үе мүсээз таһа хуулан

эрлигүүдтэ отолуулха аад Энээхэн бээ эртэһэнэ эмшэндэ хандажа, хэшээн юундэ арюудханагүйб даа.

Ахир дотортой муу һанаата хүнүүд Али өөрын шүтэгшэ

шүтэлгээ гутаан ёрото үйлээр забхайрдаг. Эдэ шүлэгүүдэй удхые тон наринаар тобшолжо үльгэрлэбэл, аргал түлижэ гал носообол, үнэхэ шандаруу болодог шэнги али нэгэ хүнэй нүгэл хуряабал, өөрынь заяан доройтожо зобохо гэнэн болоно.

68. Хойто түрэлөө һанди бодобол, сэсэнэй ёһо, Хорого нисвааниие даран номгодхобол, баатарай ёһо.

Хобдог ташияангүйе үгы болгобол, ном үйлэдэхэ ёһо. Хурса мэргэдэй ёһо— илгэжа онон мэдэхэ мүн.

Хамагые оножо мэдэхэ ёһо—шудалал мүн.

69. Үгөөд, гэмшэхгүй болбол, үгэлигын ёһо.

Үзэхэ элирхэлые заһангүй ябабал, шагшаабадай ёһо. Үнэн номой шанарые мэдэбэл, номгон ябахын ёһо.

Үгэхые сэдьхэжэ номдо шамдабал

Хэшээнгын ёһо.

70. Элдэб юүмэндэ алгасалгүй байбал даяанай ёһо. Эндүүрэл үгы удхые илгэжа мэдэбэл, бэлигтэй ёһо. Эрхим шэн зоригоор

Алибаа үйлэдэ һэримжэтэй ёһо.

72. Үнэнтэ ёһо баримталбал,—буян оршохо.

Үргэлжэ нүгэл үйлэдэбэл,—хэзээдэ тохорхо.

Үйлын урын үнэнтэ эрьедэг тула,

Удангүй өөртэнь тэхэрижэ болбосорхо.

73. Эд зөөрээр элбэгһээ хэрэмээр хүрээлэгдэн, Эдүүлбэри шүтэлгэдөө,

хэлэтэй, ууртай бол, Эсэстээ ехэ зоболондо

дайрагдан, Энэдхэгэй Шумартын ба

үзэгшэгүйдэл тохорхол.

Энээн тухайда гурбан бишыхан үльгэр байдаг.

Нэгэ баян гэрэй эзэнэй гэргэнһээ зүһэ шарайнь харашагүй муухай, нюдэгүй хохор хүбүүн түрэфэ. Тэрэ айлайхин энэ хүбүүгээ һүни болгоод, газар табижархиба.

Үглөөгүүр эртэ тэрэ газарта Илажа түгэс нүгшэһэн бурханай болоходо, тэндэхи зон олоороо сугларба.

Эрэмдэг хүбүүе бурхан обёороод: "Ши хүбүүн, үзэшгүй мүн гүш?"—гэжэ асуухадань, тэрэ бурханай адисаар ухаалдиха шадалтай боложо: "Би үзэшгүй байнаб",—гэбэ.

Анандые энэ ушарые

ойлгуулхыень бурханда хандахадань, ингэжэ зарлиг болобо:

—Энэ хүбүүн эртэ сагта үзэшгүй гэжэ нэрэтэй хаан байһан юм. Тэрэ хаан хатадтайгаа сугондо тээшээ ябаха сагтаа, харгын хажуудахи зоной гэрнүүдэй сонхо хүшэгөөр бүглэгдэнхэй байха шанга сааза тунхагалдаг хэн. Хэрбээ зарим хүнүүдэй шагаажашые харабалнь, нюдыень түнхижэ хэлээдэг заншалтай байба. Тиимэ хатуу заршамые эбдэжэ, хохор болоһон хүнүүд олон бэлэй.

Нэгэтэ сэсэрлиг газарта нэгэ Рэдибүүдэй нуужа байхада, хаанай хатанууд тэрэндэ хүзэглэн мүргэбэд. Энээндэнь хаан айхабтар уурлажа, Рэдибүүдэй нюдэ түнхюулжэ, хохор болгобо. Тиигэбэшье һаань, Рэдибүүд хаание энэрхы сэдьхэлээр хайрлажа, огторгойдо нийдэжэ гараад, бөөһээ гал бадаруулжа, риди хубилгаанай хүсэ харуулба. Хаан тэрэниен үзээд, ехээр өөртөө һаманшалһан болобошье, үйлынгээ үридэ нэрбүүлжэ, маша удаан саг соо тамын зоболонгоор хэлээгдэжэ, хохор болобо.

Тэрэ сагһаа хойшо түрүүшын табан зуун түрэлдөө хохор бэрид, нүгөө табан зуун түрэлдөө, хохор адагуусан, гурбадахи табан зуундаа хохор хүн болон түрэжэ, чаглашагүй зоболон үзэбэ.

Тоолошотгүй олон галабай үнгэрөөд байхада, Шидхабадра бурхан юртэмсэдэ бууба. Тэрэ сагта энэ хүбүүн эрэ эрэмдэг, эрхэтэн түрбэшье, бурхан шажанай хубараг боложо, үлзы буян элбэгээр хуряһанай ашаар Дайе дарагшын үрэ олохо сагтаа оробо.

Г. ОЧИРОВА, М. БАТОИН гэгшэд хуушан монголһоо мүнөөнэй хэлэндэ оруулба.

Элүүр энхын булан

НОНГИНЫН ТУҢА ЕХЭ

*Элдэб янзын үбшэндэ айрагдахагүйн, бээдэ хүсэшадал үзэмэхын туларимжын шүүдэртэ үрда сагһаа хойшо чеснок ба һонгино ходо хэрэггэдэг байһан гэшиэ. Һонгинын гү, али чесногой үнэр танарай гарахагүйн тула метружын табихана, грекч һамар эдицдэг байхал юм.

* Һонгиноор жээн табижса, модонэй үбшэ аргалха арга бии. Һонгино модонэй нелбоһо гүйлгэхэдөө, модон соохиине сэрлэдэг, арюудхадг байхал юу.

* Хөөлөйгөө хабдахадань, һонгинын шүүһэ хэрэггэхэдэ

өөрэгүй. Тишхэдээ багахан хэмжээнэй үһанда һонгинобо шанаад, үдхтншгэ болоһон шүүһээрнь хөөлөйгөө булхаха гү, али жээн табиха ёһотой юм. Ангшар үбдэлһэн байбал, сайннэгэ халбага һонгинын шүүһэ үдэртэ 3-4 дахин хэрэггэхэдэ, түргэнноор һайн болодог.

* Дундада зүүцэй үеин дом аргашад хүлдэһэн талаяа һонгиноор аргалдаг байһан юм.

* Шүһанай дарасын ехэ болоходонь, гипертони үбшиһөө гадна самцин гэхэ гү, амид бэеын булшархайн ехээр

еошоходонь, һонгинын толгойнь хэрэггэхэдэ, ехэл ашагтай.

* Хөөлөйгөө аргалхын тула һонгинын хальһа баанха соо хээд, дээрэлэһэн тэрэнэйгээ хушагдартнь столово укесе югтэхэт. Һүүлдэнь баанхалая пергаменттаар хушаад уяхат.

Тэрэнэ хоёр неделин туршада байлганаһангаа удаа укесеа шүүгээд, хальһыень халта хатаһан хойшо 2-3 даххараар хөөлөхөйд эррээ табижса, орёхот. Хөөлөйгөө тойруулаад, арһаяа гэгдэлээр гү, али тоһоор (өөхөөр) түрхигтй. Үглөөгүүрнь үбши

талаяа ууралда халта жээнээд, хөлонхойгоо арилгаха хэрэгтэй.

* Шамтаран (геморрой) үбшэндэ үдэртэ 3-4 дахин эдээнэй нэгэ столово халбагаар шүүһэ хэрэггэхэдэ, һайн байдаг.

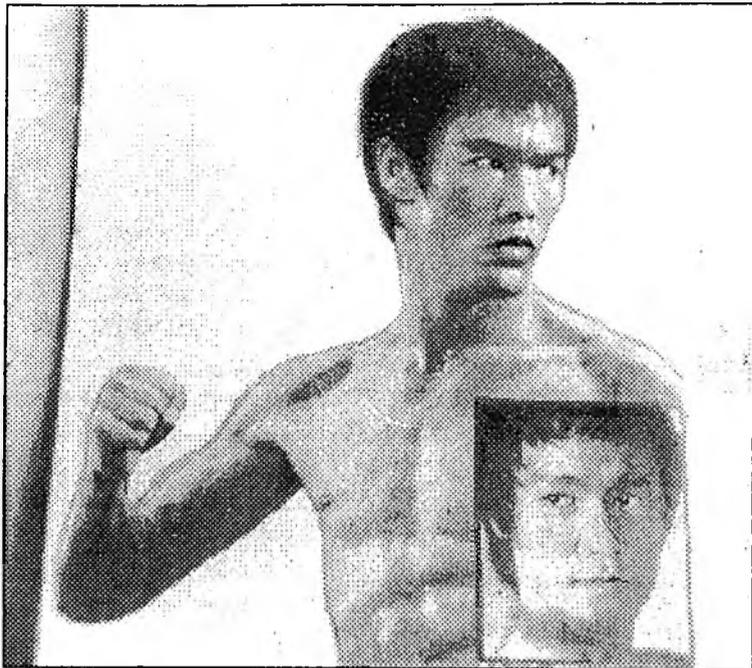
* Үншэй эдээрлэһэн шархада шимэ мазь түрхихэдэ, түргэнноор эдэгдэдэг. Эдээнэй нэгэ халбага жэжээр хэршээдэһэн һонгино, шимэ хахад халбага даһна, эдээнэй халбагаар ямаанай гү, али хонтой хайгуулан оохгээр бые шилүүлээд, һайсахан хуудахат. Энэ хөлисоёо шарха дээрээ түрхээд, сүүдхэ соо орхигтй. Түрүүшын үедэ абаха тшаггүй үбшиһтэй байха, һүүлдэнь шархын эдэгжэ эхилхэдэ, үбшиһынь бууража захалха.

Шархынаа эдэгтэр үдэр бүхэндэ энэ мазь түрхихэт.

* Үншэйгээ унажа байхагүйн тула шимэ хөлисо бэлдэхэ ёһотой. Дүрбэнэй нэгэ хубинь һонгинын шүүрдэһэн шүүһэн, нэгэ хубинь коньяк, зургаан хубинь хашаг үбшэнэй үндэһэнэй шүүһэн эзэлхэ болоно. Тархиингаа арһанда тэрэнэ түрхээд, халахын тула 2 часай туршада тархияа полотенцээр боохо ёһотой. Һүүлдэнь тэрэнэ сөбэр үһаар угаахат. Энэ аргаяа недел бүхэндэ дабтажа байха эрилтэтэй юм.

"Жизнь без лекарств" гэжэ газетһээ абтаба.

Киногой 100 жэлэй ойдо

ЛУУГАЙ ЗАМ

Брюс Ли мүнөө амиды ябаа хаа, энэ жэл 55 наһанайнгаа оёе утгата хэн. Хитад болон немец шуа холисо дуулан түрэлхидынь США-гай эрхэтэд бэлэй. Хитад литээр Луу жэлдэ түрэнэн хүбүүндээ эхэнэ Цзюн Фан гэжэ нэрэ үгэхэ хүсэлтэй байгаа. Теэд түрэнэн тухай гэршэлгын дансалан бэшэхэдээ, медсестра Брюс гэжэ нэрэ шэлээд, фамилинь мүн лэ американ маягаар бэшэжэрхтэн юм.

Эгээн түрүүшынхнээ кинодо Брюс 6 наһатайдаа наадаба. "Хүн түрэлтэй мүүдэл" (1946 он) гэнэн фильм соо эсэгын нүхэр болохо режиссёр бэлэжэ байһан хүбүүхэнэй роль дурадхаа бэлэй. Удаа дараалан бишыхан хулайшанай, хулиганай, хүүгэдэй удамаршанай рольнуудые гүйсэдхэхэдөө, Сю Лунг (Бишыхан Луу) гэнэн нэрэдэ хүртэжэ, Ази түбидэ энэл нэрээр алдаршаа хэн.

Тиигэжэ Луугай - сэрэгшын, үнэн зүбэй түдоо тэмсэлшын экран дээрэхи зам эхилэн юм. Дзю-догой, ангийн боксын, кунг-футай, тайска боксын, таэквон-догой, филиппиний фехтованиин хургуулинуудай дүршэл наринаар шэнжэлхэнэй нүүлээр, эгээн эрхим гэжэ наһан арга дүрэнүүдын хэрэглэжэ, өөрн шэнэ хургуули - джит-кюндэ ("уридлан сохидог нюдэргын зам") байгуулаба. Теэд мэдээжэ киноактёр, режиссёр болохоооо урид ресторанд офисиантаар, хатарай хэшээлүүдэй багшаар хүдэлхэ баатай болоо бэлэй. Гадна энэл үдэ техникескэ хургуулида, удаан университетэй философиин факультетэ нуража, эрдэм шудалһан намтартай.

1964 ондо Голливудта буулгадан "Ногоон зүгы" гэнэн сериалда гол герой-журналистын харуулан боложо наадаа. Кинол харагшад тулааданай мэдэгдээгүй арга дүрэнүүдын хэрэглэн хитад актёры гансата һонирхон, наһаандаа хадужа абан байна. Зохёон бүридхэнэн кунг-футай шэнэ хургуулигай үргэн харагшадые танилсуулаха гэбэл, киногой эди шэднээ

хэрэглэхэ шухала гэжэ тэрэ ойлгоо хэн.

1971 ондо Гонконгын "Харвест" кинокомпаниие толгойлогшо Рэймонд Чоу "Ехэ босс" гэнэн фильмдэ гол роль наадахынь Брюс Лидэ дурадхажа, 15000 доллар түлэхэ тухай хэлсээ баталаа бэлэй. Кинобуулгаха үдэ Брюс Ли мэргэжэл шадабаряа, арга дүрээс ялас гэмээр харуулжа шадаа. Харагшадые мэхэлэнгүй, үнэн дээрээ боложо байһан тулаадануудые харуулаха гэнэн эрилтэ табяад, бүхэ эпизодуудые нэгэл ракурса дуулуулһан юм. Тиигэжэ тулааданай философи, тулааданай наһаа бодоыс, сэдхэлэйн байдалые тобойсо гаргажа, харагшадта хүргэнэн адартай. Оройдоо 19 хоног соо энэ кино харуулаха үдэ 500000 долларой олзо оролон байна. Энэ хадаа Гонконгдо урид үзэгдөө, дуудаагүй ушар болоо хэн.

1972 ондо режиссер Ло Вэй "Хилэн ууртай шодарга" гэнэн фильм буулгахадаа, гол рольдо мүн лэ Брюс Лие уриба. 20 жэл соо японтоной булимтаралга бэе дээрээ үзэнхөө мартаагүй хитад харагшад энэ фильмы халуунаар утган абаа. Брюс Ли арадай баатар мэтэ адар солотой болоһон юм.

Брюс Ли өөрн "Конкорд филмз" фирмэ байгуулаад, "Луугай зам" гэнэн фильм буулгажа эхилбэ. Тэрэ өөрөө сценариень бэшээ. Өөрөө режиссер боложо буулгаад, мүн гол рольдонь наадаһан байна. Эгээл энэ түрүүшынхэ тулаадануудта зэбсэг болгон модо, нунчакануудые хэрэглээ хэн. Лентэ дээрэ буулгагдажа байһан үйлэ хэрэгүүдтэ гүн зүрхэнхөө үнэншэжэ, бүхэ наһал бодооло табин, хүсэл зоригоо элсүүлэн, Брюс Ли наададаг байгаа. Тиигэнхэй ашаар лэ үнэн бодото кунг-фу, дээдэ гарай арга дүрэ харуулжа шададаг хэн. Гэбшье энэ фильмы шүүмжэлхн ёһоор сэгнэжэ, "даншы наа хитад түхэл маягтай" гэжэ тоолоод, гансал Хитадта ба Гонконгдо харуулаха гэнэн эрилтэ табяа бэлэй. Наһа бараһанайн нүүлээр энэ фильмын Америкэдэ, Европодошы харуулагдажа,

айхабтар ехэ һонирхол үүсхэнэн гэшэ.

1972 ондо "Луугай бусалга" гэнэн фильм буулгажа эхилээ. Энэ лентэдээ Чак Норрис, Боб Уоллмэтын элитэ каратистнуудые уриһан юм.

Бидэ Римэй сууга Колизейдэ тулааданай эпизод буулгаха ёһотой байгаади. Арэнэ тээшэ зурыһан туннель соо зогсоходоо, жэгтэй мэдэрлэдэ абтажа, Керк Дугласай наадаһан "Спартак" фильмын кадрнууд эжлүүдгүй ойндоо ороо хэн. Эндэхээ тулааданай ошоһон гладиаторнуудай үсөөниин лэ амиды гэдэргээ бусадга гэжэ наһада, жэхыдэнэ хүрэмөөр, бэлэй...

Режиссёрой ехэ дүршэл үгышы наа, Брюс юухээ, яагаад буулгаха байһанаа тодоор мэдэдэг, ямар ракурс шэлэбэл дээрэб гэжэ операторта зүбшэл үгэдэг, мүн хаанаһаа хайшань камераяа "шэглүүлэн", буулгаха тухай лаб мэдэгшэ хэн. 3 үдэрэй туршада Колизейдэ буулгаха үдөө Брюстэй тон тааража, хахад үгэхөө бэе бэеэ ойлголсожо хүдэлһэн байхади. Би Брюстэй тулаадан, сценариин ёһоор диилдэдэг хэм. Миний үхэнэн бэеы киноогоороо хушаад, шэн зоригшом хүндэлэн, тэрэ доро дохишо бэлэй.

Оройдоо 240.000 доллар гаргашадан, буулгадан энэ фильм прокадта гарахадаа, аяр 80 миллион долларой сээр олзо асарһан түүхэтэй. "Колизейдэ буулгадан бидэ хоёрой тулаадан кинодохин каратэстэй классика болохо" гэжэ Брюстэй хэлэнхнээ үнэхөөрөө зүб байшоо хэн, - гэжэ Чак Норрис тэрэ үеы дурсаһан байдаг.

Сэхиень хэлэхэдэ, Брюс Лигэй наадаһан лентэнүүдэй сценаринуудай олонхнээ адирхуу гэхээр, гол түлэб нөө нэхэлгэ тухай хөөрэнэ. "Үхэлэй надан" гэжэ нүүлшын фильм соохи герой спортын болон кинобизнесэй нэхэлгэ озын хэрэг эрхилэгшэдхэ үһөөгөө абана. Энэ фильм буулгажа байтараа, 1973 оной июлийн 20-до Гонконгдо Брюс Ли гэнэ наһа барашоо хэн. Тайваньһаа ерэнэн Бетти Тинг Пей актрисыэ энэ фильмдэ буулгуулынь урихаа ошоһон аад, толгойн эм (таблеткэ) уугаад, хэбтэнээр, бодоогүй юм... Медигүүдэй гэршэлээр, тэрэхэн таблеткин бүридэлдэ ородог бодосуудһаа боложо, Брюс Лигэй уураг тархи хабдан байгаа. Теэд бүхэ дэлхэйн кино харагшадтай наһажаар, Брюс Ли эгээн сүлхэ шамбай хүн аад, нимэ юрын юумэнхээ үхэхэ ёһогүй хэн. Тиймэнээ элдэб таамаг наһажаар дэлгэрэн тараа бшуу. Тэрэни хүүдүүлхэдэ, Гонконгдо 20000 хүн суларһан юм. Швед яһанай Линда һамганинь хүүрын Снэтлэй Лэйк-Вью гэнэн хүдөөлүүлгын газарта зөөжэ асараа бэлэй.

Брэндон хүбүүниин эсэгынгээ жэшээ даган, мүн лэ киноактёр болоо. Теэд гэнтын аюудда орожо, саһаа урид, бури залуугаар наһа бараа хэн. Шэннон басаганинь яаха хаб?

Г.САМБЯЛОВ:
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Брюс Ли.

СПОРТ

ТОБШОХОНООР...

ПАУЭРЛИФТИНГ. Эхэнэрнүүдэй дунда спортын энэ зүйл нэгэниин болохо хэбтээд шанга үргэлгөөр Европын түүхэ хуури эзэлхын түлөө мурьсөөн наһан Венгридэ дүүрэгтэ Бурядай гүрэнэй университетэй 1-дэхи курсын оюутан уласхоорондын спортын классай мастер Светлана Теслева мурьсөөндэ хабаадахадаа, 44 килограммай шэгнүүр чемпионэй нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Энэ амжалтадань тэрэ тренер Александр Деханов габьяатай юм.

КИКБОКСИНГ. Спортын энэ зүйл наһагай хүгжөөгөө олимпийскэ программада үшөөл оруулагдаагүй "байһан" "ВАКО" гэдэг спортын клубай шанда хүртэхын түлөө дунда түрүү хуури эзэлхын түлөө мурьсөөн наһан Киев хотын болобо. 49 гүрэнэй 629 спортсмен энэ ехэ мурьсөөн хабаадаһан байгаа. Россин суглуулагдамал командань бүридэлдэ оруулагдаһан манай республикын боксёр Баяр Улахинов 90 килограммай шэгнүүртэ тулаадан гурбадахи хуури эзэлжэ, хүрэл медалаар шагнагдаа. Үдэ тээнэ Канадада үнгэргэгдэнэн мурьсөөндэ дэлхэйн чемпион болоһон Зүүн Сибириин технологическа университетэй оюутан Денис Мошкин, мүн Россин Федерациин чемпион болон Юрий Салдаев гэгшэд энэ удаада урагшагүйдэжэ, шанга хуурида гаража шадабагүй. Спортын мастер тийгэжэ Баяр Улахинов уласхоорондын классай спортын мастерай норма дүүргэбэ. Энэ амжалтадань тренер Владимир Балдан тэрэниэ хурган хоридог юм.

БАРИЛДААН. Дүрэ булалдалгын барилдаагаар Ази түбидэ Кубогта хүртэхын түлөө мурьсөөн Филиппинын Манила хотын болобо. Нютагаймнай хүбүүн, уласхоорондын классай спортын мастер Андрей Матюнов Казахстанай суглуулагдамал командань бүридэлдэ оруулагдажа, энэ ехэ мурьсөөндэ хабаадахадаа бүхы табан уулзалгадаа илалта туйлажа, Азийн Кубогта хүртэбэ. Россин габьяата тренер Валерий Сыдеев тэрэнэй амжалта габьяатай гээд тэмдэглэлтэй.

БОКС. Эдиршүүл болон залуушуулай дунда республикын түрүү хуури эзэлхын түлөө мурьсөөн наһан 24-дэхи үндэнэтэдэй лицейн спортын зал соо болобо. Эдиршүүл дундаһаа Евгений Чигерев, Виталий Очиров гэгшэд туйлаһан арга дүрэтэй байһанаа харуулаа. Залуушуул соо Баяр Дондоков, Баяр Галсанов, Григорий Мясников, Баяр Кондаков, Леонид Фёдоров болон бусад өөһэд өөһэднэй шэгнүүртэ илажа гараһан байха юм. Хэжэнгэнээ ерэнэн Баяр Дондоков мурьсөөнэй эрхим бэрхэ спортсмен гэжэ тоологдот тусхай шанда хүртэбэ.

Боксоор Шэтын областийн түрүү хуури эзэлхын түлөө нээг мурьсөөн областийн түбтэ үнгэргэгдэбэ. Эндэ Эрхүүн областийн, Буряад Республикын боксёрнууд хабаадалһан Манай суглуулагдамал командаһаа Эрдэни Султумов, Сергей Бальжанов, Вадим Федяев, Александр Бачин гэгшэд-түрүү хуури эзэлээ.

ВОЛЕЙБОЛ. Бурядай хүдөө ажахын академиин физическэ хүмүүжүүлгын кафедрада олон жэлдэ хүдэлһэн багша Т.Бурковой шанда хүртэхын түлөө мурьсөөн үнгэргэгдэбэ. Энэ талмайн эзэд шалгарһан байха юм. Бурядай гүрэнэй, Сибириин технологическа университетэй оюутад удаада түрүүнуудта гараа. Эхэнэрнүүдэй дундаһаа Бурядай гүрэнэй университетэй басагад эрхимлэбэ. Технологическа университетэй оюутад - хоёрдохи, Захааминай аймаг түлөөлэгшэд гурбадахи хуурида гараа.

НУР ХАРБАЛГА. Республикын түрүү хуури эзэлхын түлөө үбэлэй мурьсөөн Зүүн Сибириин гүрэнэй университетэй хүн атлетикын манеж соо болобо. Спортын хэдэн бүлгэмүүд болон клубуудай 60 гаран харбагшад хабаадаһан байгаа. Тэдэнэр болон 18 метрээ хоёр дахин харбаба. Эхэнэрнүүдэй дундаһаа уласхоорондын классай спортын мастер Гэрэлма Эрдэни илалта туйлаба. Спортын мастернууд Туяна Гончикова, Жан Тухалова гэгшэд удаадахи шатын дипломуудаар шагнагдаа. Технологическа университетэй оюутан Дарима Ильичева басагадай дундаһаа түрүү хуури эзэлээ. Эрэшүүл соо спортын мастер Дмитрий Халудоров республикын чемпион болобо. Захааминай аймаг хүүгэдэй спортын хургуулигай хурагша Владимир Федотов хүбүүдэй дундаһаа түрүү хуури эзэлһэн байна.

Россин Федерациин түрүү хуури эзэлхын түлөө үбэлэй мурьсөөндэ хабаадаһаа харбагшаднай Новочебоксарск ошобо.

Б.-М. ЖИГЖИТОВ

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редакторай түдөө Б.-М.ЖИГЖИТОВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ШИМАЕВ П. Н. (редакторай орлолто), ОЧИРОВ С. Д., ШИПТЭЕВ П. И. (хэблэлэй директор), РИШЧИПОВ С. Д. (редакторай орлолто), ЦЫРЕНДОРЖ ПЕВЦА Б. (редактор), САМБЯЛОВА Т. В.

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаршвилиин үйлэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4000. Хэблэлдэ тусаадаһан цаг 17.00.

Буряад Республикын республиканска типографидэ газетэ хэблэгдээ. Директорийн телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ №9.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарийн - 2-50-52, секретаридай - 2-60-91, татаһан шинтын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудай - 2-60-23 (даагшань), 2-57-63, олонштын хүдэлмэрийн ба мэдээлэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; коррекцируудэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Магистр корреспондентууд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтер - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05